

Samband mellan förekomst av stora betande fåglar och skador på gröda

Foto: Johan Månsson

- Antalet gäss, sångsvanar och tranor i Sverige och övriga Europa har ökat de senaste årtiondena.
- Fåglarna väljer gärna att beta på fält med växande grödor och kan därmed orsaka skördeförluster.
- I den här studien undersökte vi hur sambandet mellan antalet fåglar och skadenivåer ser ut över tid i Sverige.
- Skadorna ökar med antalet fåglar, men även andra faktorer (till exempel väder) påverkar skadegraden. Därför är det mycket svårt att förutsäga hur stora skadorna kommer att bli från år till år, även om man har kunskap om antalet fåglar.
- En reduktion av antalet fåglar kan vara ett sätt att minska skadorna på lång sikt, men man kan inte förvänta sig en direkt respons.

Författare: Teresa Montras-Janer, Jonas Knape, Lovisa Nilsson, Ingunn Tombre, Tomas Pärt, Anders Jarnemo, Maria Levin, Johan Månsson.

Förr hotade, nu vanliga

Från att tidigare ha varit sällsynta har stora betande fåglar som gäss, svanar och tranor ökat kraftigt. En kombination av naturvårdsinsatser, mildare klimat och moderniserat jordbruk har gynnat dessa fåglar. Åkrarnas grödor erbjuder mer näringsrik föda än fåglarnas naturliga biotoper och utövar därför en stor dragningskraft för dem.

Idag orsakar stora betande fåglar omfattande skador och ekonomiska förluster för många lantbrukare. Det har lett till ökade konflikter mellan naturvårdsintressen för att skydda fåglar och biotoper och jordbruket.

Åtgärder längs flyttvägar

Situationen har lett fram till internationella överenskommelser om gemensamma förvaltningsmål och åtgärder längs fåglarnas flyttvägar. Exempel på åtgärder är särskilda områden dit man försöker styra fåglarna, skrämsel och ersättning för skadad gröda. Dessa åtgärder räcker dock inte till för att mildra konflikterna mellan naturvård och jordbruk.

På senare tid har det därför föreslagits att man med gemensamma förvaltningsplaner ska hjälpas åt att försöka minska antalet fåglar.

Samband mellan antal fåglar och skadenivåer

För att kunna förutsäga och mäta effekter av olika skadeförebyggande åtgärder behövs kunskap om hur sambandet mellan antalet fåglar

och skadenivåer ser ut; något som få undersökningar hittills har lyckats ge tydliga svar på.

Det antas ofta att det finns ett linjärt samband mellan skador och antal fåglar, vilket i teorin betyder att två gäss äter eller skadar dubbelt så mycket som en gås. Men sambandet kompliceras av att även andra faktorer som väder, jordmån och grödoslag kan påverka både skörd och fåglarnas inverkan. Bete kan till och med under vissa förutsättningar stimulera växter att öka tillväxten och kompensera för fåglarnas påverkan.

Skaderapporter och nationella fågelinventeringar

Lantbrukare kan i Sverige anmäla skador som orsakats av stora betande fåglar och få ersättning för dem. Länsstyrelsen besiktigar skadorna och fastställer vilken art som ligger bakom samt uppskattar hur stor skördeförlusten är.

I Sverige finns även nationella inventeringar av antalet gäss och svanar. Tranorna räknas vid några av de viktigaste rastlokalerna. Dessa inventeringar ger en bild av hur populationerna har ändrats över tid.

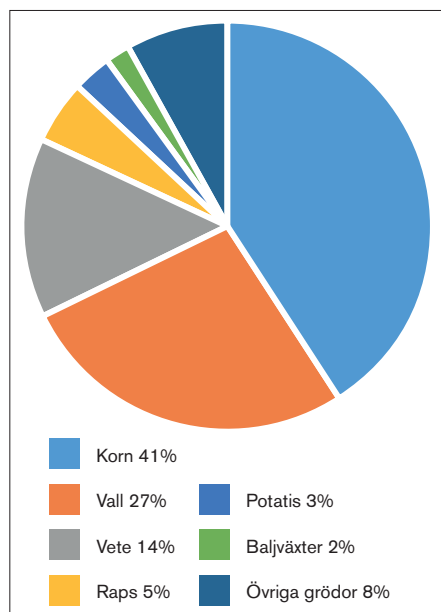
Genom att använda skaderapporterna tillsammans med data från nationella inventeringar för åren 2000–2015 har vi undersökt vilken betydelse antalet fåglar har på antalet anmälda skador och skördeförlusten.

Vi har också tittat på hur omfattningen av skador varierar över tid och mellan olika delar av Sverige samt undersökt vilka samband som finns mellan omfattning av skador, skördeförlust och utbetalade ersättningar.

Skador av trana, vitkindad gås och grågås dominerar

Antalet skaderapporter under 2000–2015 var 2 194 och av dem ledde 88 % till ersättning. Den totala skördeförlusten var 34 500 ton och den utbetalade ersättningen knappt 35 miljoner kr.

Trana, vitkindad gås och grågås stod för cirka 90 % av skador. Sångsvan och sädgås svarade tillsammans för 8 %.

Figur 1. Andelen skadade grödor av de totalt 2194 inrapporterade skaderapporterna.

Korn, vall och vete mest utsatta grödor

Korn, vall och vete stod för majoriteten av rapporterade skador, medan raps, potatis och övriga baljväxter svarade för en mindre del (figur 1). Flera grödor rapporterades, men var och en av dem stod för mindre än 2 % av skadorna.

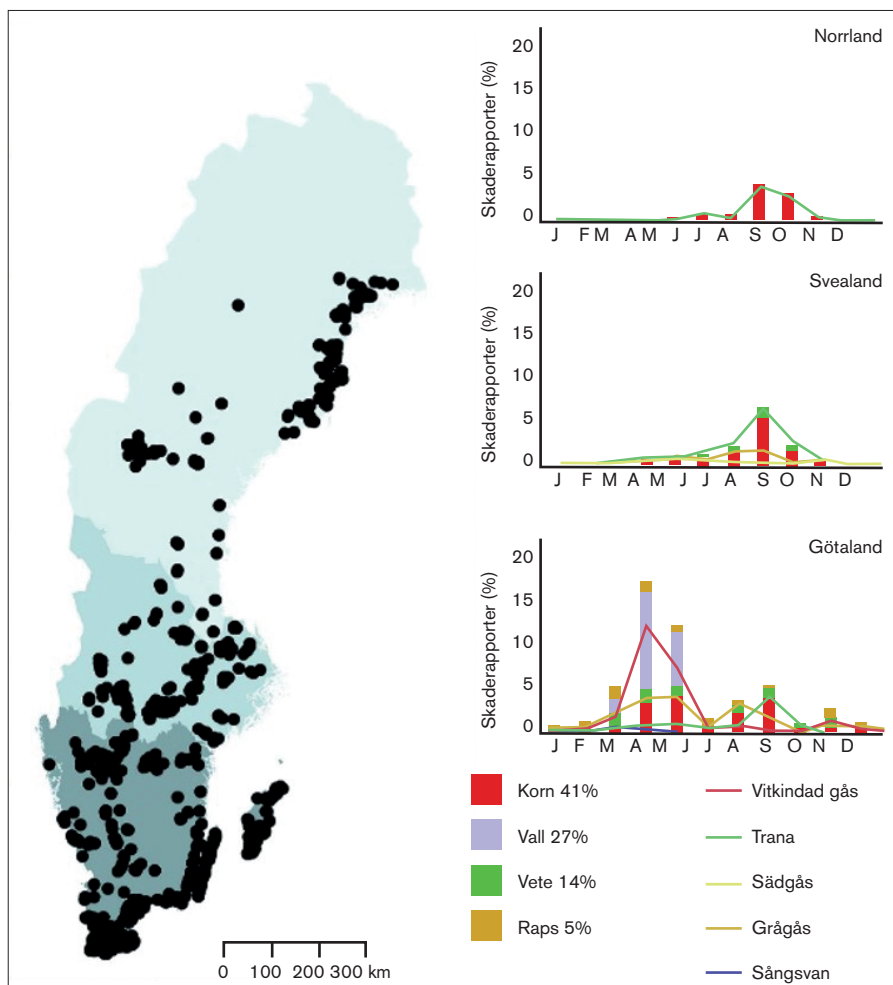
Flest skador rapporterades i Götaland. Här skadades också flera sorters grödor och fler fågelarter var inblandade. Även skördeförluster och utbetalade ersättningar var högre än i övriga Sverige.

Olika mönster i olika delar av Sverige

Götaland

I Götaland sågs en skadetopp på våren och en topp under sensommar/tidig höst (figur 2).

På våren dominerade vitkindad gås med 64 % av skadorna. De åt framför allt på vall, men även en del korn. Grågås stod för 25 % av skadorna, varav hälften på vall och resten på korn, vete och raps. Trana orsakade 7 % av skadorna, främst på korn, men även på vete och

Figur 2. Rumslig fördelning av de 2194 skaderapporterna i Sverige och tidsmässig fördelning under årets månader per art och de mest drabbade grödorna.

baljväxter.

Under sensommar/tidig höst var 42 % av skadorna orsakade av grågås i juli och 46 % av trana i augusti. Grågås skadade främst korn, men även baljväxter, vete och vall. Även för trana var korn den mest utsatta grödan, med vete på andra plats.

Svealand och Norrland

I Svealand och Norrland var skadorna koncentrerade till sensommar/tidig höst (figur 2).

Trana stod för 75 % av skadorna i Svealand. Korn var den mest utsatta grödan, men även vete, potatis och baljväxter skadades. En

knapp femtedel av skadorna gjordes av grågås; hälften på korn och resten på vete, baljväxter och morötter.

I Norrland var skador på korn av trana helt dominerande med 74 % av alla rapporterade skador.

Fler fåglar och mer skador

Under åren 2000–2015 ökade såväl populationerna av trana, vitkindad gås och grågås som antalet skaderapporter, årlig skördeförlust och utbetald ersättning. Sambandet mellan antalet fåglar och skadeförlust visade sig dock inne-

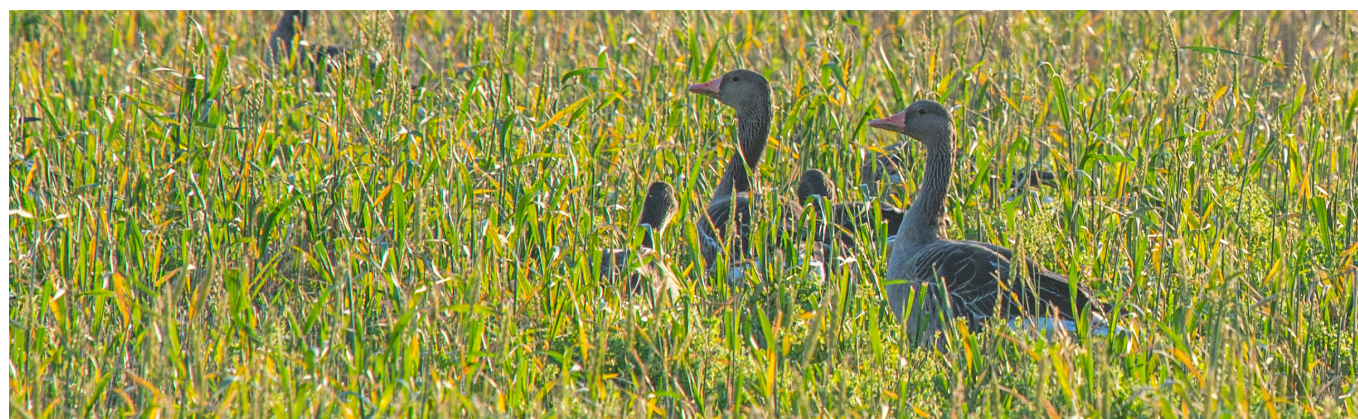
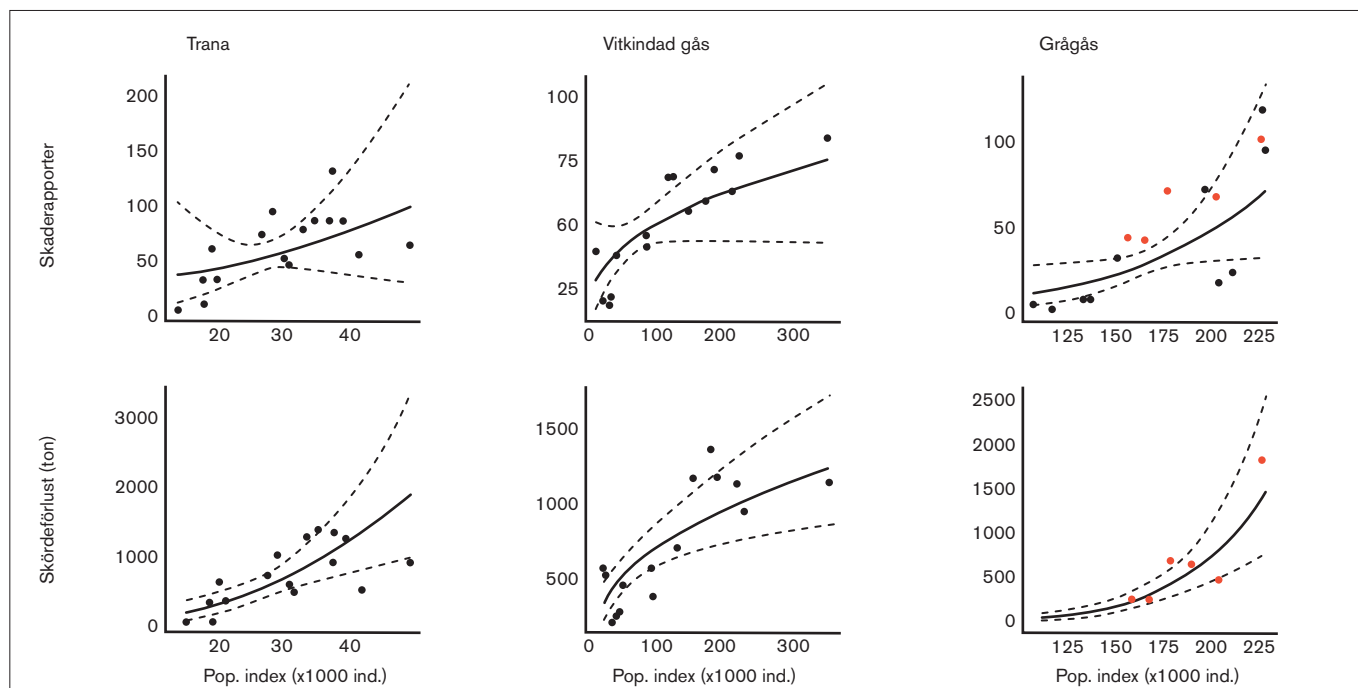

Foto: Johan Månsson

Figur 3. Sambandet mellan skador (antal rapporter, förlorad biomassa och utbetald ersättning) och antalet fåglar som räknats vid standardiserade inventeringar. Varje punkt motsvarar ett års data. De röda punkterna är åren efter att reglerna för skydds jakt ändrades för grågås (2009) och färre skador därmed besiktigades.

hålla ett stort mått av osäkerhet (figur 3). Det medför att skadeförlusten kan variera väldigt mycket även om antalet fåglar är detsamma. Det innebär i sin tur att det är väldigt svårt att förutsäga hur stora skadorna kommer att bli från ett år till ett annat.

Variation mellan fågelarter

För trana och grågås ökade skadorna nästan i takt med ökande populationsstorlekar. I början var ökningen relativt långsam, men när populationerna nådde höga nivåer sågs en möjlig brantare ökning av skador.

För vitkindad gås ökade skadorna snabbt i början, när antalet fåglar var relativt lågt. När fåglarna blev fler planade dock öknings-takten ut.

En möjlig förklaring till skillnaderna kan vara att vitkindade gäss är mer koncentrerade på vissa platser i landet och vanligtvis även bildar tätare flockar än grågäss och tranor. Ett ökande antal vitkindade gäss kan därför leda till en ökad koncentration av skador. Skadorna per skaderapport blir alltså större. När antalet grågäss ökar kan det istället bli så att skadorna sprids på flera fält, vilket leder till att antalet skaderapporter blir fler.

Varför så stor osäkerhet?

Vi fann att det var svårt att förutsäga hur stora

skador man kan förvänta sig utifrån antalet fåglar. Förändringar i populationsstorlek från ett år till ett annat innebär inte med automatik samma trend vad gäller skadenivå. Variationen kan dels bero på det data som vi har använt, men även på andra faktorer än antalet fåglar som kan påverka skadenivåerna.

De fågelinventeringar vi använt oss av bygger på hösträkningar, medan skadorna uppkommer året runt. Det bästa hade varit att få uppgifter om både skador och antal fåglar från samma tidsperiod. Detta gäller särskilt arter som vitkindad gås, som kan uppträda i mycket stora antal under kortare perioder under flytt-tider.

Vår studie bygger på lantbrukarnas rapporter om skador. Det är möjligt att viljan att rapportera förändras över tid. Den kan till exempel ha ökat när skadorna ökat. Toleransen mot skador kan i så fall ha förändrats och därmed bidragit till en variation som vi inte kan förklara enbart utifrån antalet fåglar.

Även fåglarnas beteende kan påverka skadenivåerna. Stora skador kan plötsligt uppstå när lokala förutsättningar vad gäller födotillgång och födosök ändras eller när fåglarna tvingas rasta på grund av dåligt väder.

Väderförhållanden kan påverka grödornas förmåga att kompensera för bete, liksom om

skörden kan utföras tidigt eller sent. Senare spannmålsskördar brukar generellt leda till fler sensommarskador.

Ytterligare en källa till variation kan vara hur mycket arbete som läggs ner på skadeförebyggande åtgärder. Om insatserna varierar över tid kan skadenivåerna förändras även om fåglarnas antal är oförändrat.

Rekommendationer för förvaltning

Vår studie tyder på att reglering av populationsstorlek kan vara ett sätt att minska skador på lång sikt. Den stora osäkerhet som finns vad gäller sambandet mellan populationsstorlek och skadenivå gör det dock svårt att förutsäga effekten i specifika fall.

Eftersom det föreligger regionala skillnader i skademönster (olika fågelarter, grödor och tidpunkter) behöver även de skadeförebyggande åtgärderna anpassas efter regionala och säsongsmässiga förhållanden.

För att få säkrare samband mellan antal fåglar och skador är det önskvärt med inventeringsmetoder som återspeglar lokala variationer av skador och förekomst av fåglar bättre.